

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXII

Rédacteur

NIKOLA TASIC

Membre correspondant de l'Académie Serbe des Sciences et des Arts
Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secrétaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Chercheur-assistant de l'Institut
des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

De Yougoslavie: MILUTIN GARASANIN, ALOJZ BENAC,
RADOVAN SAMARDZIC, MILKA IVIC, CEDOMIR POPOV,
DRAGOSLAV ANTONIJEVIC, VESELIN ĐURETIC,
MIODRAG STOJANOVIC

De l'étranger: ANTHONY EMIL TACHIAOS (Thessalonique),
DIMITRIJE ĐORĐEVIC (Santa Barbara — Californie),
ALEKSANDAR FOL (Sofia), NIKOLAJ TOLSTOJ (Moscou)

BELGRADE

1991

сећајући на постојеће теорије (Георгијева, Јокла, Барина и о илирском постанку) аутор се приклања овој последњој. У другом делу рада разматра посуженице из грчког, латинског и романских језика у албанском.

Последње поглавље посвећено је старим језицима и садржи два прилога: С. Poghircа о трачко-дачким називима за људска пребивалишта у балканским језицима и М. Radulescuа о индо-европском и дако-мезијском супстрату у румунском.

Ова чланка истичу значај археолошких ископавања која су у последње време вршена на тлу Бугарске и Румуније, а која су нам открила бројне детаље о аутохтоним народима. Што се лингвистике тиче до сада је прикупљен овећи корпус трачких и дачких имена и речи. На жалост, етимологија доброг дела њих остаје непрозирна јер нам недостаје најбитнији елемент — значење.

Познато је да језичке чињенице одсликавају начин размишљања и живљења људи који говоре одређеним језиком. У том смислу аутор првог чланка анализира трачко-дачке називе за пребивалишта односно оне називе које су пренели Грци и Римани са описом и значењем. Ова аутор сврстава на пр. сх. *варош* (<*bria „град“), сх. *место* (<*midne „vicus“) сх. *мошуна*

(<*mossyn „дрвена куча“) итд. Трачко-дачко порекло имали би и наш *катун*, *колиба*, *бурдел*, *стан*, *струга*. Међутим аутор се не обазире на чињеницу да етимологија неке од њих сматра за прасловенским нити пак објашњава како то да се налазе у другим словенским језицима који нису могли претрпети трачко-дачки утицај.

На основу анализе ових али и многих других имена, Погхирц закључује да су стари становници Балкана знали за две врсте стана: отворен — који се обично налазио на обалама река, без зидина и бедема и утврђен — који се налазио на узвишеним местима. Град, утврђење, кућа су за ове народе готово синоними што нам показује да су читаве породице и племена живела заједно. У другом чланку, на основу анализе лексичких реликата, аутор настоји да постави и докаже теорију о сродству прото-балтичког са прото-илирско-трачко-дачким језиком. Румунска лингвистика се у знатној мери бави истраживањем предроманских елемената тога језика и њиховим пореклом. С обзиром на то да по овом питању постоје бројне теорије и мишљења, аутор предлаже да се сав језички материјал подвргне анализи у светлу нових лингвистичких метода.

Биљана Вукмановић-Мојсиловић

ЛИНГВИСТИЧКЕ ОСНОВЕ БАЛКАНСКОГ МОДЕЛА СВЕТА

Својом новом књигом „Лингвистичке основи балканског модела мира“ (Институт славјановеденија и балканистики, Москва 1990) позната руска научница Татьяна Владимировна Цивљаня заокружила је своје досадашње радове посвећене синтаксијској и семантичкој структури балканског језичког савеза. Ова синтеза, међутим, није довела до стварања целовитог система, јер, како исти-

че сама ауторка, понирање у балкански материјал разоткрило је сву његову разноврсност, противречност и разубеност попут амбивалентности и нестабилности Ешерових „Лептирова“, који нимало случајно украшавају корице ове књиге — мотив лептира на Балкану је повезан и с античком Психом и савременом фолклорном Пеперудом.

Књига је подељена на пет целина у којима се поступно излажу најважнији лингвистички елементи балканског модела света и пет „прилога“ у којима се по-добрније разматрају неки од битних делова тих целина.

Прва глава „О моделу света“ описује универзалне параметре космогонијског система помоћу веома простог, а истовремено свеобухватног, система бинарних опозиција састављених од свега 10 до 20 парова међусобно супротстављених ознака. Важна одлика система ових опозиција јесте могућност њиховог прожимања, преносења из једног плана у други. Тако се, нпр., опозиција *митолошко/реално* може изразити и као *онај/наш* (реално као наш микрокосмос представља реплику оног света, т.ј. макрокосмоса), а преплиће се и с опозицијом *лаж/истина* (кроз однос митологије и историје која у европској традицији иначе потиче од сазнања које је виђено а потом исприповедано).

У другој глави „О лингвистичким основама модела света“ разматра се тријада језик—мишљење—свет с посебним освртом на неке универзалне особине језика у моделу света међу којима су поистовећивање језика као система знакова с физичким органом говора, које је веома древно, и панлингвистичност — приписивање моћи говора не само човеку него и било ком члану живе и неживе природе, које је архетипског карактера. Говорећи о два кључна својства језика у систему кодова универзалног модела света (језик као метакод и као самостални код модела света) посебно је истакнута стваралачка демијурговска улога језика у поимању света: „језик није само услов преносења мисли, већ пре свега услов њеног остваривања“ (Бенвенист), или како је то још давно утврдио Хумболт: „Ми срећемо сваки језик већ уобличен, који је као такав већ извршио утицај на дату нацију, што је иначе исконска одлика језика“.

Најважнија трећа глава „Балкански модел света“ описана је кроз следеће опозиције. *Посебно/опште* — етнолингвистичка уситњеност балканског простора и висок степен националне индивидуалности појединих народа насупрот добро познатом балканском јединству у областима језика и духовне културе. *Горел/доле* — балканско кретање у простору и времену у виду особених балканских кругова који за разлику од универзалних и архетипских кругова овде нису циклични и затворени већ испрекидани и неправилни баш као и општебалканско *коло/хоро*, или кретање номадских сточара који блуде балканским просторством попут казивања Андрићевог фра Петра из „Проклете авлије“ за кога је време било изгубило сваки смисао. „Балкански круг почиње *нигде*, одлази *никуда* и креће се не само око своје осе већ и у прогресији... У суштини, балкански круг — то је омотано клупко, Аријаднина нит која обавија углове лавиринта, као и Тезеј који се пробија помоћу ње, и којем утире пут она“ (73). *Мушки/женски* — с уочљивом тежњом к феминизацији ликова балканске митологије и демонологије (од *(x)алд*, *вилд* и *самодивд* до основе имена индоевропског бога Громовника — Перуна, које је на Балкану понела Пеперуда), из чега се открива основна улога жене у структури балканског света: Велика Мајка, чуварка дома, породице, обичаја и преко њих сакралне информације садржане у језику. Ту се опозиција *мушки/женски* преплиће и с опозицијом *свој/туђ* и *унутрашњи/спољашњи*. Монолингвизам жене унутар породице, насупрот полилингвизму мушкараца, гарантовао је, по речима П. Асенове, очување духовне културе и *свога језика* а самим тим и националне самобитности појединих етничких група. Зато се управо чуварка сакралне информације у балканском фолклору јавља као посредник између људн и виших

сила (упор. српски пример из рада Љ. Раденковића *Богородица сас лек, а баба сас басму* истовестан румунском *cuvint e al meu, dar leac al Dumnezeu* „реч је од мене, а лек од Господа“).

Местом и улогом митологије у свакодневном животу бави се четврта глава под називом „Митолошко програмирање свакодневног живота и његово кодирање у тексту“. Суштину ове анализе представља утврђивање структурне везе између маркираних тачака митолошког сценарија и немаркираног начина живота (однос између експлицитне и имплицитне митологије по терминологији Леви-Строса). Овај општи преглед основних опозиција балканског модела света написан је на основу корпуса правила румунске традиције А. Горовеја, која по својој всеобухватности може да репрезентује читаву балканску традицију.

Граматицки приступ опозицији *унутрашњи/спољашњи* у балканском језичком савезу дат је у истоименој петој глави на примеру постпозитивног члана (категорија деикса у балканском језичком савезу чија је главна улога у присвајању простора од стране субјекта) и категорије засведочености, или „евидентности“ по терминологији Р. Јакобсона, којом се у први план истиче сам чин преношења информације. Обе ове категорије својом очигледном субјективношћу на граматицком плану одговарају опозицији *одређеност/неодређеност*, а на семиотичком (балкански модел света) опозицији *унутрашњи/спољашњи*, нарочито њеном антропоцентричном моделу *видљив/невидљив*.

Категорија *одређеност/неодређеност* посебно је обрађена у 1-ом прилогу „Неодређени члан у структури албанске волшебне бајке“ уз закључак да привидна елементарност бајки укључује у себе структуру текстова највеће сложености.

2-и прилог „Категорија причавања и перфект“ представља попуну разматрања категорије засведочености с посебним

освртом на неутралност перфекта који је био најподеснији да изрази тако специфичну информацију као што је „саопштење о саопштењу“, а што је на Балкану у најчистијем виду изражено у македонској категорији „за прекажување“.

Опозиција *унутрашњи/спољашњи* и *свој/туђ* основа су 3-ег прилога „Удруживање овога и онога света у балканским обредима везаним за рођење детета“ у којем се разматра познати прелазни обредно-митолошки карактер породиље и новорођенчета у вези с њиховим напуштањем „онога“ и повратком/долазком на „овај“ свет.

Тема сточарства посебно је обрађена у 4-ом прилогу на примеру румунске „Миорице“, јединственом и особеном митопетском тексту везаном само за румунску традицију, а који је, међутим, сав сачињен од фолклорних балканизама. Од лика безбрижног пастира с фрулом, до разбојничке суровости истих таквих пастира, као и стада, представљеног овцом Миорицом, које је и њихово богатство и породица и најбољи пријатељ с којим пастир разговара, па се чак и саветује.

Последњи 5-и прилог на примеру анализе песме *Тоб плоџоу „на броду“* Константина Кавафиса допуњује слику о балканском осећању простора и времена. Стихови су овде, слично Миорици, зарођени у балкански макрокосмос чији је кључ у митологизацији оних географских особености које су биле један од важних извора балканског менталитета. Идеја кретања, бесконачног пута и вечног враћања једна је од оних митолошких основа на којима почива балкански модел света и којој стреми балкански човек. Кретање, по закључним речима Татјане Цивјан, ствара јединство балканског света у којем свако налази своје место — *отб катџотроца тоџ плоџоу* („на палући брода“) попут Кавафиса, или *там, на Балкана* попут Ботева.

Вања Станишић